

ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ В ВИШАХ УКРАЇНИ

*М.І. Ларка, канд. екон. наук, професор
С.П. Сударкіна, канд. екон. наук, професор*

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

За версією The QS World University Rankings [1] до світового рейтингу восьмисот найкращих університетів світу в 2017 році потрапили лише шість українських вишів. Причому всі вони посідають місця починаючи з п'ятої сотні. Все це свідчить про те, що рівень вищої освіти в Україні, в тому числі і економічної вищої освіти, ще не в повній мірі відповідає тим вимогам, що висуваються в світі до якості підготовки фахівців в сфері економіки.

Серед критеріїв, за якими визначаються рейтинги окремих університетів, можна назвати наступні: академічна та наукова репутації університетів, які формуються через опитування представників академічної спільноти; цитованість наукових публікацій, яка визначається на основі моніторингу більше десяти тисяч наукових журналів за п'ятирічний період; обсяг державного та приватного фінансування дослідницької діяльності університету; відношення кількості іноземних викладачів та студентів до кількості місцевих; внесок в інновації; кількість захищених дисертацій; якість освіти та ряд інших показників.

Для успішної реалізації планів підвищення якості економічної освіти в Україні і наближення її до вимог реальної економіки та відповідних світових стандартів потрібно відмовитись від практики централізованої розробки навчальних планів спеціальностей і спеціалізацій та навчальних програм з окремих навчальних дисциплін. Звісно, що такі кроки необхідно проводити з певною пересторогою, надаючи більше автономності в першу чергу тим вишам, які мають найвищі рейтинги, і в першу чергу, серед роботодавців.

Навчальні плани спеціальностей і спеціалізацій в тій їх частині, яка відноситься до професійної підготовки за спеціальністю, повинні мати декілька модулів, які можуть вибиратися студентами і які відображають специфіку майбутньої діяльності в залежності від галузі, форми власності, розміру підприємства тощо.

Особливе місце в підвищенні якості економічної освіти випускників українських вузів належать так званим дисциплінам вільного вибору студентів, вибір і вивчення яких повинен максимально можливо наблизити теоретичні знання і практичні навички до вимог майбутньої професійної діяльності. Для значної кількості українських університетів практика вибіркового вибору дисциплін є поки що відносно новою. Хоча Закон «Про вищу освіту» [2], який набрав чинності ще у вересні 2014 року, гарантує українським студентам право самостійно обирати щонайменше 25 % загального обсягу навчальних дисциплін освітньої програми. При цьому Положенням про організацію освітнього процесу [3] встановлюється, яку частку вибіркового вибору дисциплін для студента мають становити вибіркові дисципліни з числа професійно-орієнтованих для певної спеціальності, а яка частка відводиться на вільний вибір студента, який може обирати будь-які дисципліни з інших спеціальностей. Навчальні дисципліни можуть вибиратися з інших кафедр, факультетів і навіть інших університетів. Але в реальності все часто проходить за іншим сценарієм. В навчальні плани в розділі «Дисципліни вільного вибору» включається кілька дисциплін, які вже викладає чи може викладати кафедра. Але в подальшому при складанні навчальних доручень і розкладу занять практично завжди залишається лише одна дисципліна, яка визначається випускаючою кафедрою. Така практика фактично унеможливує справжню вибірковість дисциплін, як того вимагає Закон, яка є загально прийнятою в провідних університетах світу і яка має за мету, по-перше, підвищити самовідповідальність студента за свою фахову підготовку, а по-друге, максимально наблизити теоретичні знання та практичні навички до вимог майбутньої роботи. При цьому слід також зазначити, що визначення вибіркового вибору дисциплін студентами зарубіжних вузів, зазвичай, здійснюється після реальної тривалої виробничої практики і яка, як правило, проходить в фірмі, в якій буде (чи планує) працювати студент.

Досвід роботи в вищій освіті свідчить про те, що більшість студентів старших курсів денної форми навчання (починаючи з 3-го) вже працюють. З одного боку, це – позитивне явище, тому що вони здобувають практичні навички роботи в колективі, опановують нові техніки та технології, яких часто буває недостатньо в університетах, остаточно визначаються з важливим питанням – чи ту професію вони обрали. З іншого боку, це – негативне явище, тому що втрачається головна перевага ви-

щої освіти – системний, теоретично обґрунтований підхід до вивчення предмету, вміння аналізувати процеси, удосконалювати і розвивати їх.

Виходячи з цього, для вирішення цієї дилеми можна рекомендувати використовувати принцип дуального навчання і відповідні гнучкі графіки навчання, індивідуальні програми, що напряму пов'язане з принципом самостійного вибору дисциплін, про що йшлося раніше. Зміст дуального навчання полягає в тому, що на перших 2-3 курсах студент вивчає обов'язкові теоретичні, базові предмети. На останніх курсах навчання в аудиторіях та лабораторіях університету поєднується з практичним навчанням і роботою в цехах і підрозділах відповідних підприємств. Тут є декілька важливих позитивних факторів. По-перше, працюючи на діючому виробництві, студент вивчає реальний стан речей – щодо технології, техніки, обладнання, форм організації виробництва, оплати праці тощо. По-друге, він одержує можливість в подальшому працювати на тому ж самому підприємстві, що дуже важливо, тому що вирішує автоматично проблему першого робочого місця молодого фахівця. По-третє, саме підприємство також має можливість обирати для себе майбутніх спеціалістів серед працюючих студентів.

Це – дуже поширена практика у багатьох європейських університетах. Практично такий же досвід мав місце в навчальному процесі Харківського політехнічного інституту на факультеті машинобудування в 80-90-х роках. Зараз в силу цілого ряду об'єктивних і суб'єктивних причин така форма навчання, не зважаючи на великий позитивний результат, не використовується. Але життя саме підштовхує до впровадження такого напрямку підвищення якості професійної освіти.

Останнє, що треба визначити з приводу дуального навчання, це організаційні складнощі, які потрібно вирішити – а саме: спеціальний розклад занять, використання у якості викладачів спеціалістів та керівників підприємства та його підрозділів, вирішення суто фінансових питань щодо додаткового фінансування, якщо це потрібно, вибір та заохочення підприємств до впровадження такої практики. Така форма навчання потребує широкого впровадження комп'ютерних зв'язків між студентом та викладачем та жорсткого контролю з боку університету за якістю методичних матеріалів з дисциплін, що вивчаються в рамках дуального навчання.

Зараз такі форми навчання пробивають собі дорогу, але необхідно документально узаконити та підтримувати таку практику. Треба зазначити, що наприкінці 2017 року на колегії МОН України була прийнята «Концепція підготовки спеціалістів по дуальній формі навчання в Україні» [4], згідно якої в 2018 році повинна бути розроблена нормативно-правова база для запровадження дуальної освіти в повному обсязі. В подальшому Концепція передбачає розроблення типових моделей дуальної форми здобуття освіти (до 2020 року) та створення кластерів дуальної освіти на базі спроможних закладів освіти та зацікавлених суб'єктів господарювання (до 2023 року). Якщо це дійсно станеться, то є надія, що таким чином суттєво покращиться якість навчання у вищих навчальних закладах держави.

Серед багатьох проблем вищої економічної освіти в сучасній Україні існує ще одна, про яку майже не дискутують, тому що тут нібито все ясно. Але проблема є і вона тільки зростає. Мова йде про рівень математичної підготовки студентів шкіл, які з часом стають студентами технічних та економічних закладів різного типу. В останній час, керуючись тактичними міркуваннями і можливістю обирати дисципліни до вступних іспитів, університети переводять математику в розряд обов'язкових, фактично, другорядних, дисциплін. Це стосується, в першу чергу, економічних факультетів та напрямів. Але це – абсолютно хибний шлях. Математику не даремно називають «царицею наук». Вона формує логічне мислення та аналітичні можливості людини, не кажучи вже про практичну необхідність застосування математично обґрунтованих методів розрахунків, аналізу в різних галузях і сферах знань. Більш того, саме математичні знання – основа серйозних досягнень не тільки в IT-сфері, а й в науці і техніці більшості галузей господарювання. З нашої точки зору такі базові питання треба вирішувати законодавчо, хоча такий шлях – це деяке обмеження самостійності університетів. Але без знання математичних методів, статистики тощо неможливо виховати та навчити справжнього сучасного фахівця в сфері економіки.

Перелік посилань:

1. <https://www.topuniversities.com/university-rankings>
2. Закон України від 01.07.2014 №1556-VII «Про вищу освіту» (із змінами і доповненнями). Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18.
3. Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах України. Режим доступу: onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/.../osvitniy_process.pdf.
4. Концепція підготовки спеціалістів по дуальній формі навчання в Україні. Режим доступу: www.uam.in.ua/.../3fb2c5c519f60251581d83fc2c139b61.p...